

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN CİNSİYET¹

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY²

ÖZET

İnsanlar kadın ve erkek şeklinde iki ayrı cinsten çift olarak yaratılmıştır. Ve her bir cinse diğlerinden farklı, birbirini tamamlayan, aynı, eşit, fazla ya da eksik nitelikler verilmiştir. Bu niteliklere uygun görevler ve haklar belirlenmiştir. Bu şekilde cinsler arasında bütünlük, denge, uyum ve dayanışma sağlanarak insana dünyada ve ahirette mutlu ve huzurlu olma imkânı verilmiştir. Bu çalışma kapsamında İslam hukukunda kadın ve erkeğin cinsiyetleri sebebiyle farklı ve aynı hükümlere tabi oldukları hususlara değinilerek ibadât ve muamelât konusundaki hükümlerde cinsiyetin etkisi araştırılmıştır. Konu ibadetlerde, mükellef olmada ve mükellef olunanları yerine getirmede cinsiyet şeklinde iki kısımda, muamelatta ise her iki cinsin bir araya geldikleri (ikisi için de geçerli olan hükümler) ve ayrıldıkları (ikisine de ayrı hükümlerin verildiği) konularda cinsiyet şeklinde ele alınmıştır. Konuyla ilgili ön araştırmada yapılan pek çok çalışmada cinsiyet eşitsizliğinin kaynağının din olduğu söylemlerinden dolayı İslâm hukuku açısından cinsiyetin incelenip araştırılmasına ihtiyaç hissedilmiştir. Çalışmanın sonucunda İslam hukukunda kadın ve erkeğin insan ve kul olmaya bağlı haklar ve ödevlerde eşit, taşıdıkları farklı nitelik ve rollere bağlı haklar ve yükümlülüklerde ise her iki cinsi de koruyan, bazen eşit bazen değil ama denk, misli ve aynı hükümlerin verildiği görülmüştür. Bu farklı hüküm ve uygulamaları haklı gösterecek objektif ve makul nedenlerin olduğu tespit edilerek cinsiyet eşitsizliğinin kaynağının din olduğunun bir yanlığı olduğu da ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Cinsiyet, Kadın, Erkek, Adalet, Eşitlik, Hak, Sorumluluk.

GENDER IN TERMS OF ISLAMIC LAW

ABSTRACT

Humans were created as a pair of two separate sexes in the form of men and women. And each sex is given the same, equal, extra or missing qualities that are different from the other. Duties and rights appropriate to these qualifications have been determined. In this way, by providing integrity, balance, harmony and solidarity among the sexes, people have been given the opportunity to be happy and peaceful in this world and in the hereafter. In this communiqué, the effect of gender on the provisions on worship and deeds was investigated by referring to the issues they follow to which are different and the same provisions due to the gender of men and women in Islamic law. The issue was discussed in two parts in the form of gender in worship, in responsibility and in fulfilling the responsible ones, in the form of gender in deeds, in subject that both sexes are brought together (the provisions that apply to both) and separated (the provisions that differ from each other). In many preliminary studies on the subject, it was felt that gender should be investigated and studied in terms of Islamic law due to the statements that the source of gender inequality is religion. As a result of this study, it has been observed that in Islamic law, women and men are given equal rights and duties related to being human beings and servants, and sometimes equal, sometimes not equal but the same, equivalent, similar provisions which protect and protect both sexes related to the different attributes and roles they carry. It has been determined that there are objective and reasonable reasons to justify these different provisions and practices and that there is a misconception that the source of gender inequality is religion.

Keywords: Islamic Law, Gender, Women, Men, Justice, Equality, Right, Responsibility.

¹ Bu Makale 27-29 Nisan 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiri geliştirilmiştir.

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı

GİRİŞ

Allah dünyada dengeli ve ölçülü bir düzen kurmuştur.³ Bu düzen içinde canlı cansız her şeyin belli bir yeri, önemi ve işlevi vardır. Her şey içinde canlıların, canlılar içerisinde de insanın özel bir değeri mevcuttur. İmtihan ve düzendeki fonksiyonundan (görevlerinden) dolayı insan kadın ve erkek iki ayrı cinsten çift olarak yaratılmış⁴ ve her birine farklı kabiliyet ve özellikler verilmiştir.⁵ Kadın da erkek de kendisine verilen cinsiyet, kabiliyet ve özellikler sayesinde toplum ve aile içindeki rollerini ve sorumluluklarını rahat ve kolay yerine getirebilmiştir. İnsanların hak ve sorumlulukları birbirinden bazen az bazen fazla, bazen birbirine eşit bazen değil ama mutlaka herkesin yapısına, yaratılışına ve şartlarına uygun dengeli ve adaletlidir. Çünkü Allah adildir, kullarına asla zulmetmez. Kur’ân-ı Kerîm’de, bu durum “Allah hiç kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz”⁶ ayeti ile açıkça bildirilmiştir.

Konu iki bölümde ele alınmıştır. Birincisi; ibadetlerde cinsiyet başlığı altında mükellef olmada ve mükellef olunanları yerine getirmede cinsiyet, ikincisi; muamelatta cinsiyet başlığı altında cinsiyetten dolayı farklı verilen hükümler ve her iki cins için de aynı olan hükümler şeklindedir.

1. İBADETLERDE CİNSİYET

1.1. Mükellef Olmada Cinsiyet

Mükellef olmada kadın ya da erkek olmanın bir önemi yoktur. Çünkü İslam hukukunda mükellef olma şartı akıl ve ehliyet sahibi olmaktır. Akıl ve ehliyet sahibi kadın erkek herkes aynı şekilde hak elde edebilir, sorumluluk üstlenebilir. Kur’an-ı Kerim’de muhatap olarak kadın ve erkek arasında hiçbir fark olmadığı,⁷ kadın ya da erkek olsun hiç kimsenin amelinin zayi olmayacağı bildirilmiştir.⁸

³ Talak, 65/3 (Allah her şey için bir ölçü koymuştur); Hicr 15/19; Kamer, 54/49 (Yeri yaydık, oraya sabit dağlar yerleştirdik, orada her şeyi bir ölçüye göre bitirdik).

⁴ Hucurat, 49/13 (“Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık”).

⁵ el-Kıyame 75/39 (“Ondan, erkek, dişi iki cins yaratmıştı”); Fâtır 35/11 (“Allah sizi (önce) topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek-dişi) kıldı.”); el-Hucurât 49/13 (“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık”); en-Necm 53/45-46 (“Şurası muhakkak ki (rahime) atıldığında nutfeden, erkek ve dişiden ibaret olan iki çifti O yarattı”); en-Nisâ 4/1 (“Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun...”).

⁶ Bakara, 2/286.

⁷ Ahzab 33/ 35 (“Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah’ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”).

⁸ Al-i İmran 3/195 (“Sizden iyi erkek olsun, kadın olsun (iyi bir) iş yapanın iş (mükâfatını) zayi etmeyeceğim”); Fetih, 48/6 (“Bir de; kötü bir zan ile zanda bulunan münafik erkeklerle, münafik kadınları ve müşrik erkeklerle, müşrik kadınları azablandırması için. O kötülük çemberi tepelerine insin. Allah onlara karşı gazaplanmış onları lanetlemiş ve onlara cehennemi hazırlamıştır. Varacakları yer ne kötüdür”); Nisa, 4/124 (“Erkek olsun kadın olsun inanmış olarak kim salih bir amelde bulunursa onlar cennete girecek ve onlar bir ‘çekirdeğin sırtındaki tomurcuk kadar’ bile haksızlığa uğramayacaklardır”); Nisa, 4/32 (“Erkeklerle kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır”).

Allah'a ve Resulü'ne itaatta, iyiliği emredip kötülükten sakındırmada, mü'min erkek ve kadınların birbirlerinin velileri olduğu,⁹ cinsiyet ayrımı yapılmadan, iyilik yapanlara mükâfatlar ve cennetler vaad edildiği haber verilmiştir.¹⁰

Dine dayandırılarak kadınların cinsiyetleri sebebiyle insanlık ve kullukta erkeklerden daha aşağı derecede veya geri olduklarını ifade eden söylemler, ya kaynakları bakımından sahih değildir yahut da yanlış anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır.¹¹ Tersine durum yani erkeklerin de cinsiyetleri sebebiyle kadınlardan daha aşağı derecede olmaları söz konusu olamaz. Çünkü Allah katında insanların birbirine üstünlüğü cinsiyete, kadın veya erkek olmaya göre değil, takvaya¹² yani Allah'ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından sakınmaya ve kulun iradesi ile yaptıkları ya da yapmadıklarına göredir.

1.2. Mükellef Olunanları Yerine Getirmede Cinsiyet

Mükellef olmada yani kullukta kadın ve erkek cinsi arasında farklılık yokken ve her iki cins de insan olmanın ortak hak ve sorumluluğunu paylaşırken mükellef olunanları yerine getirirken bazı durumlarda kadın veya erkek olmaya göre değişen hükümler vardır.

Mesela; **namazın** farz olması ile namazın farzları, vacipleri, sünnetleri, edepleri gibi temel konularda kadın erkek aynı hükümlere tâbidir, aralarında bir değişiklik söz konusu değildir ve cinsiyetin de önemi yoktur. Cinsler arasındaki farklılık¹³ sadece tesettür konusunda ve kısmî olarak namazın yerine getiriliş şeklindedir. Bunlar; iftitah tekbiri alırken ellerin nereye kadar kaldırılacağı, kıyamda ellerin bağlanış tarzı ve yeri, rükû ve secde ediş tarzı, teşehhütte oturuş biçimidir.

⁹ *Tevbe, 9/71* ("Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder kötülükten sakındırılır namazı dosdoğru kılarlar zekâtı verirler ve Allah'a ve Resulü'ne itaat ederler. İşte Allah'ın kendilerine rahmet edeceği bunlardır. Şüphesiz Allah üstün ve güçlüdür hüküm ve hikmet sahibidir").

¹⁰ *Tevbe 9/71-72* ("Allah mü'min erkeklerle ve mü'min kadınlara içinde ebedi kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etmiştir. Allah'tan olan hoşnutluk ise en büyüktür. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur"); *Ahzab, 33/35* ("Şüphesiz Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar mü'min erkekler ve mü'min kadınlar gönülden (Allah'a) itaat eden erkekler ve gönülden (Allah'a) itaat eden kadınlar, sadık olan erkekler ve sadık olan kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, saygıyla (Allah'tan) korkan erkekler ve saygıyla (Allah'tan) korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çokca zikreden erkekler ve (Allah'ı çokca) zikreden kadınlar; (işte) bunlar için Allah bir bağışlanma ve büyük bir ecir hazırlamıştır"); *Nahl, 16/97* ("Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.").

¹¹ Hayrettin Karaman, "Kadın Hakları ve Kocaya İtaat-I", <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0060.htm>, erişim tarihi: 23 Nisan 2019.

¹² *Hucurât 49/13* ("Allah katında sizin en üstün olanınız, takvaca en ileri olanınızdır.")

¹³ Kadının, namaz konusunda erkekten on yerde farklı davrandığı söylenir (Tekbirde ellerini omuz hizasına kadar kaldırır, sağ elini göğsünün üstünde olacak şekilde sol elinin üzerine koyar (kavrayıp tutmaz), secdede karnını uyluklarına değdirir, ayırmaz. Rükûda ellerini, parmak uçları dizine ulaşacak şekilde uyluğu üzerine koyar (dizini tutmaz) el parmaklarının arasını açmaz, secdede dirseklerini kaldırmaz, tahiyatta teverruk yaparak oturur (sol kalçası üzerine oturarak ayaklarını sağına doğru yan yatırır), erkeklere imam olamaz, kendi aralarında cemaat yapmaları da mekruhtur, yapılarısa imamları önde değil ortada bulunur." (Ebû Muhammed Fahrüddin Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Kahire: Dâru'l-kütübü'l-İslâmî, 1313/1895), 1: 118).

Ayrıca kadınların farz namazlardan önce kamet getirmemesi¹⁴ ve adetli iken namaz kılmaması¹⁵ da erkeklerle aralarındaki farklılıktır. Bunlar, cinsiyete bağlı durumlar dikkate alınarak yapılan düzenlemelerdir.

Oruç ibadetini adetli kadının oruç tutmaması¹⁶ dışında kadın erkek aynı şekilde yerine getirir. **Zekat ve kurban** konusunda ise her iki cins tamamen aynı, cinsler arasında değişiklik yoktur. **Hacda** cinsler arasındaki farklılıklardan biri ihram giysisidir. Kadınlar için ihram giysisi yoktur, normal elbiseleri ile hac yaparlar. İkincisi kadınların telbiye, tekbir, tehlil ve duada seslerini yükseltmemeleridir. Üçüncüsü kadınların tavafta remel (omuzları silkerek çalınmış yürüme) ve sa'ya hervele (iki yeşil direk arasında koşarak yürüme) yapmamalarıdır. Dördüncüsü kadınların adetli iken Ka'be'yi tavaf etmemeleridir.¹⁷

Cemaatle kılınan cuma, bayram ve cenaze namazlarına iştirak sorumluluğunda cinsler arasında farklılık vardır. Kadınlar bu namazları kıldıklarında geçerli olur ama onların katılmaları zorunluluğu yoktur. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v): “*Cuma namazı, her Müslüman üzerine cemaatle ifa edilmesi gereken bir vecibedir. Ancak dört istisnası vardır: Köle, kadın, çocuk ve hasta*”¹⁸ buyurmuştur. Kadının bu muafiyeti onun yaratılıştan gelen hamilelik, lohusalık, adetli olma hali, çocuk emzirme, çocuğa bakma gibi durumlarının cemaate katılmasını zorlaştırması sebebiyledir. Bu onun için bir ayrımcılık değil kolaylaştırıcıdır.

Yukarıda sayılan farklı durumların dışında namaz, oruç, hac gibi ibadetlerde kadın veya erkek olmaya, cinsiyete bağlı her hangi bir ayırım yoktur. Her iki cins de aynı şekilde ibadetlerinden sorumludurlar.

2. MUAMELÂTTA CİNSİYET

2.1. Farklı Olan Hükümler

İslam hukukunda muamelât konusundaki hükümlerin bir kısmında cinsiyet göz önünde bulundurulmuştur. İnsanın fiziksel ve ruhsal yapısına ve üstlendiği rollere uygun hak ve sorumluluklar belirlenmiştir. Bunlar ilâhî iradeyi yansıttığı için hukukta bir eşitsizliğe veya hukuk önünde bir cinsin diğerine karşı üstün veya aşağı sayılmasına sebep değildir. Kadın ve erkek hakkındaki farklı hükümler, farklılığı haklı kılacak adil ve objektif gerekçelere dayanmaktadır. Bu sebeple de bunlar ayrımcılık ya da eşitsizlik sayılamaz. Mesela;

¹⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, thk. Muhammed Mutî'u el-Hâfız (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1426/2005), 384.

¹⁵ Buhârî, “Hayz”, 19; İbn Mâce, “Tahâre”, 119; Tirmizî, “Tahâre”, 93, 97; Nesâî, “Tahâre”, 135; Müslîm, “Hayz”, 62 (“*Adet gördüğün sürece namazı bırak, adet sona erince temizlenerek guslet ve namazı kıl*”); Buhârî, “Hayz”, 6, “Savm”, 40 (“*Kadın hayız gördüğü zaman namaz kılmaz*”).

¹⁶ Buhârî, “Hayz”, 6, “Savm”, 40 (“*Biz Rasûlullâh devrinde âdet görüyorduk. Namazı kazâ etmekle emrolunuyor, ancak, tutamadığımız orucu kazâ etmekle emrolunuyorduk*”).

¹⁷ Tirmizî, “Hac”, 109, 110; Ebû Dâvûd, “Hac”, 9 (“*Hayızlı veya nifâslı kadınlar, mikat'a gelince boy abdesti alır, ihrâma girer ve Beytullâh'ı tavâf etmek dışında haccın bütün menâsikini ifâ ederler*”).

¹⁸ Ebû Dâvûd, “Salât”, 209.

Evlilikte denklik erkekte aranmıştır. Bu kadına verilen bir haktır. Erkeğin, evleneceği kadına, Müslümanlık, dindarlık, nesep, hür olma, meslek ve zenginlik gibi niteliklerde denk durumda bulunması tavsiye edilmiştir.¹⁹ Bu aile içinde muhtemel problemleri en aza indirmeye yönelik bir tedbirdir.

Evlilikte mehir sorumluluğu da erkeklere verilmiştir. Mehir erkek için sahip olunan güç ve yetki karşılığında vazife, kadın için bu yetki ve güç karşısında mağdur olmamak için elde edilen haktır. Kur'an- Kerim'de "Aldığınız kadınlara mehirlerini seve seve verin!" ayeti ile erkeklerin, kadınlara mehir vermelerinin gerekli olduğu bildirilmiştir.²⁰

Evlilikte birden fazla evlenme ruhsatı erkeğe verilirken kadına verilmemiştir. Kadına aynı anda birden fazla evliliğe izin verilmemesi, kadının yapısına ve fitratına uygun olmaması ve nesebin karışması sebebiyledir. Aslında İslam'da tek eşlilik esastır. Zira Kur'an-ı Kerim'de "...şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız..."²¹ şeklinde tek kadınla evlilik tavsiye edilmiştir. Ancak zaruret durumunda belli şartlar dahilinde izin verilmiştir.

Evlilikte talak hakkı esas olarak erkeğe verilmiştir.²² Ama bu kapı kadın için tamamen kapalı değildir. Kadın da evlilik sırasında veya öncesinde kocasından boşama hakkını isteyip alarak,²³ kocasının bulaşıcı hastalığının bulunması veya akıl hasta olması gibi evlilik hayatına engel veya onu çekilmez hale getiren sebeplerle hakime başvurarak²⁴ ve kocasıyla anlaşarak bir bedel karşılığı evliliği sona erdirme imkanına sahiptir.²⁵

Diğer taraftan "nimet külfet" dengesi gereği sorumluluk beraberinde yetki getirmiştir. Evlilik devam ettiği sürece ve evlilik bitmesinden sonra da belirli bir süre için eşin ve çocukların geçiminden koca yükümlüdür. Dolayısıyla yük kimde ise yetki de ona verilmiştir.

Bunların dışında genelde kadının şefkatli, merhametli, hassas ve duygusal olması, lohusalık ve adet sebebiyle hormonlarındaki hareketlilikten dolayı sabit duygular içinde olamaması erkeğin ise soğukkanlı, metanetli, aklı hareket etmesi, temkinli olması ve özellikle evlilikte maddi sorumluluğu taşıması²⁶ da bu yetkiyi almasında etkili olmuştur.

¹⁹ Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûdi'l-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1418/1997), 2: 318 vd.; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1424/2003), 3: 280, vd; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ani'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 3: 164; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni ve's-şerhu'l-kebir ala metni'l-mukni* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1405/1984), 7: 27; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku* (Konya: Mistaş Matbaası, 1977), 169.

²⁰ Nisâ, 4/4.

²¹ Nisâ, 4/3.

²² Bakara, 2/231 ("Kadınları boşadığımızda, bekleme sürelerini tamamlamışlarsa onları ya güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın. Fakat haklarını ihlâl edip zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın. Kim böyle yaparsa artık o kendi nefesine zulmetmiş olur. Allah'ın ayetlerini oyun (konusu) edinmeyin ve Allah'ın size verdiği nimeti ve size öğüt olarak indirdiği Kitabı ve hikmeti anın. Allah'tan korkup-sakinin ve bilin ki Allah her şeyi bilendir"); Talak, 65/1 ("Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın").

²³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, 280; Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku* (Çorum: Öncü Yayınevi, 2017), 287.

²⁴ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1996), 1: 368.

²⁵ Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 261.

²⁶ Hilal Özay, "Kadına Karşı Şiddetin Engellemede İslam Hukukunun Rolü", *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihi, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler* (Ankara: İlahiyat, 2018), 156.

Tasarruf ehliyeti eksik olan çocuğun bakımı, mallarının himayesi ve idaresi konusunda verilen hükümlerde cinsler arasında kadın ve erkeğe kabiliyet ve özelliklerine göre iş bölümü yapılmıştır. Ayrıca çocuğun ihtiyacı da göz önünde bulundurulmuştur. Çocuğun doğumundan itibaren şahsı ve malı üzerindeki **velâyet hakkı** (hukukî temsil yetkisi ve sorumluluğu) babaya,²⁷ çocuğun öz bakım ihtiyaçlarını içine alan **hidane hakkı** ve görevi ise anneye verilmiştir. Bu şekilde sorumluluklar paylaştırılmış ve her bir cins diğerinden daha iyi yapabildiğinden sorumlu olmuştur.

İsimlerin insan üzerinde etki ettiği genel kanaatten hareketle çocuklara isim verilirken anlamının güzel olmasına dikkat çekilmiştir. Rasûlullah (s.a.v.): “*Şüphesiz sizler, kıyamet günü isimlerinizle, babalarınızın ismiyle çağırılacaksınız. O halde isimlerinizi güzel koyun*”²⁸ buyurmuştur. İsmın güzel anlamı olmasının yanında çocuğun cinsiyetine de uygun olması gerekir. Çünkü isim doğuştan gelen cinsiyetin devam ettirilmesi, yaratılışın ve fitratın bozulmamasında etkili bir faktördür.

Ayrıca hem kızlara hem de erkeklere verilen bazı isimler çocuklarda cinsel kimlik bocalamasına sebep olacağı ve çocuğun iç çatışmasını arttıracacağı da düşünülmektedir.²⁹

İbadetler ve onun dışında normal hayatta **tesettür** kadın erkek herkese farzdır. Her iki cinsin de riayet etmeleri gereken tesettür sınırı mevcuttur. Ama tesettürün sınırları konusunda kadın erkek arasında bazı farklar vardır. Bu da onların fitrat ve yapılarının farklı yaratılması sebebiyledir. Sınırlar değişik ama her iki cinsin tesettüründeki şartlar (örtülmesi gereken yerler kapatılmalı, altını göstermeyecek kadar kalın, vücut hatlarını belli etmeyecek kadar geniş olmalı, karşı cinsi tahrik edici özellikte olmamalı ve karşı cinsin kıyafetine benzememeli) aynıdır.

Kur’ân-ı Kerimde alış veriş,³⁰ vasiyet,³¹ talak,³² kazf (zina iftirası suçu)³³ ve zina³⁴ şeklinde beş konuda **şahitliğin** bahsi geçmektedir. Bunlar içerisinde, alış veriş hariç diğerlerinde kadınlarla erkekler ayrı ayrı zikredilmemiş, cinsiyete dikkat çekilmemiştir.³⁵

²⁷ İbn Kudâme, *Muğni*, 8: 190; Mustafa Kelebek, *İslâm Aile Hukukunda Velâyet* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1996), 30.

²⁸ Dârimî, “İsti’zân”, 59.

²⁹ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 355-356; Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* (İstanbul: Özgür Yayınları, 1989), 182, Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: İFAV, 1996), 194.

³⁰ Bakara, 2/282 (“*Ey iman edenler! Belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Bunu, aranızda bir kâtip doğru olarak yazsın. Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden kendilerine güvendiğiniz bir erkek ve -biri unutulunca diğerinin hatırlatması için- iki kadın yeter*”).

³¹ Maide, 5/106 (“*Ey inananlar, herhangi birinize ölüm belirtisi geldiği zaman, sizden adaletli iki kişiyi veya yolculukta iseniz ve başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizin dışınızdan iki kişiyi şahit tutun*”).

³² Talak, 65/2 (“*Kadınların iddet süreleri bittiğinde onları ya uygun bir şekilde alıkoyun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın*”).

³³ Nur, 24/4 (“*İffetli kadınlara zina isnad edip de sonra bu iddialarını doğrulayacak dört şahit getirmeyenlere, seksen değnek vurun*”).

³⁴ Nisa, 4/15 (“*Zina yapan kadınlarınıza karşı içinizden dört şahit getirin*”).

³⁵ Müfessirlerce kabul edilen bir kural gereğince, aksine bir delil yoksa erkek için kullanılan çoğul sıgası, kadınları da içermektedir (Salih Akdemir, “Tarih Boyunca Ve Kur’ân-ı Kerim’de Kadın”, *İslâmî Araştırmalar* 5/4 (Ekim, 1991): 266, 267).

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in: “*Erkeklerin muttali olmadıkları şeylerde kadınların şahitliği makbuldür*”³⁶ hadisinden hareketle doğum, bekâret, emzirme ve lohusalık gibi kadınlarla ilgili davalarda kadınların şahitliği yeterli sayılmış,³⁷ kazf suçuyla ilgili ayetteki³⁸ şahit kelimesinin müzekker sigayla gelmesi sebebiyle had ve kısas davalarında ise erkeklerin şahitliği kabul edilmiştir.³⁹ Öldürme, yaralama, yol kesme, hırsızlık, içki içme, zina etme gibi had gerektiren daha ağır suçlarda kadınların şahitlikten muaf olması, onların yaratılıştan gelen özellikleri sebebiyledir. Çünkü bu tür ortamlarda kadınların bulunması onlar için daha da tehlikeli ve külfetli olabilir ve ayrıca bu tür suçlarda kadınlar duygusal oldukları için objektif davranmakta da zorlanabilirler.

Kur'an-ı Kerim'de⁴⁰ alış veriş ile ilgili davalarda ise iki erkek ya da bir erkek iki kadın şahit istenmiştir. Alış veriş konusunda kadınla erkeğin şahitliğinin farklı olması, kadının psikolojik ve biyolojik yapısının erkekten farklı olmasından, sosyal alandaki konumundan ve meşguliyetlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Alış veriş konusunda iki erkek şahidin bulunmasının kolay olmaması, kadının ilgi, bilgi, tecrübe ve dikkatinin erkekten daha az olması da söz konusu olabilir. Diğer taraftan eğer birinci kadın unutmaz da şahitlik yaparsa veya birinci unuttur da ikinci şahitlik yaparsa her halükârda yine bir kadın şahitlik yapmış olmaktadır.⁴¹

İslam hukukunda eşler arasında mal ayrılığı prensibi geçerli olmasına rağmen herkes kendi **nafakasından** sorumlu tutulmamıştır. Nafaka konusunda kadın ve erkek farklı hükümlere tâbi olmuşlardır. Kadın muhtaç durumda olan anne ve babasının nafakası hariç kendisi de dahi hiç kimsenin nafakasından sorumlu değilken, erkek; eşi, çocukları, annesi babası ve ihtiyaç sahibi kadın akrabalarının nafakasından sorumlu tutulmuştur. Nafaka görevi de cinsiyete bağlı olarak kadının uzun ve yoğun mesai gerektiren annelik gibi önemli vazifesine ve kadın ile erkeğin fiziki ve ruhi yapısına göre belirlenmiştir.

Asker olma ve savaşma konusunda da kadın ve erkek için hükümler birbirinden farklıdır. Erkekler bu görevlerden sorumlu iken kadınlar muaf tutulmuştur. Hiz. Aişe'nin cihadın üstünlüğünü görerek biz hanımlar da cihat yapmalı değil miyiz diye sorduğunda Hiz. Peygamber: “*Hac ve Umre kadınlar için çarpışmasız bir cihattır*”⁴², “*Kadınların cihadı hacdır, kadınlar için hac ne güzel cihattır*”⁴³ buyurmuştur.

³⁶ Buhârî, “Nikâh”, 23.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ûm* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1393/1993), 7: 88; Kâsânî, *Bedâi*, 9: 49; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1402/1982), 2: 465; Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî, *el-Mufaşşal fi ahkâmî'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1413/1993), 9: 371; Abdulaziz Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku* (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986), 164.

³⁸ Nur 24/4.

³⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2: 465; M. Akif Aydın, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV, 2001, 24: 91.

⁴⁰ Bakara, 2/282.

⁴¹ Hilal Özay, “Kadına Karşı Şiddetin Engellemede İslam Hukukunun Rolü”, *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihi, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*, 2018, s. 156.

⁴² İbn Mâce, “Menâsik”, 8.

⁴³ Buhârî, “Cihad”, 61.

Erkeğin yapısının (beden ve ruh halinin) askerlik ve savaş için daha müsait olması ve kadının annelik ve çocuk yetiştirme gibi öncelikle yerine getirmesi gereken vazifeleri kadının bu görevden muaf olması sebeplerinden sayılabilir.

İslam **ceza** hukukunda kanun karşısında herkes eşittir ve hiçbir şahsa dokunulmazlık veya ayrıcalık tanınmamıştır. Suç işleyenlerin kadın erkek statüleri ne olursa olsun hukuka hesap verme zorunluluğu vardır. Sadece hamilelik, lohusalık veya çocuğunu emzirme döneminde olan bir kadının cezası hemen tatbik edilmemiş ve ertelenmiştir.⁴⁴ Cinsiyet farklılığı sadece cezaların tatbik edilmesinde etkili olmuştur.

İslam hukukunda **miras** taksimi; cinsiyete, anne, baba, kardeş, amca şeklinde rollere, akrabalık derecesine ve kiminle varis olduğuna göre değişmektedir.⁴⁵ Bazen kadın erkek eşit, bazen kadın erkekten az, bazen erkek kadından az, bazen de erkek kadını, bazen kadın da erkeğin hissesini düşürür. Yani genel bir hüküm yoktur.

Miras paylarının kadın ve erkeğin aile içinde malî sorumlulukları (nafaka, mehir, düğün, askerlik, diyet) ve konumları ile doğru orantılı olduğu görülmektedir. “Külfet nimete ve nimet külfete göredir”⁴⁶ ilkesi gereği herkes sorumlu olduğu kadar mirastan hak sahibidir.

2.2. Aynı Olan Hükümler

Muamelatta yukarıda geçen farklı olan hükümlerin dışında cinsler arasında çoğu konuda farklılık yoktur. Her ikisi de aynı şekilde hak ve sorumluluklara sahiptir.

Görüldüğü üzere İslam hukukunda hak ve sorumluluklarda bazen eşitlik, bazen eşitlik yerine denge, adalet, hakkaniyet, ehliyet, kabiliyet gibi değer ve ölçütler devreye girmiştir.⁴⁷ Dolayısıyla cinsiyete dayalı olumsuz anlamda herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama söz konusu değildir. Kadının güçsüz veya zayıf olduğu konuda erkeğe, erkeğin güçsüz ve zayıf olduğu konuda kadına aktif görev verilmiş ve her iki cinsi de koruyan hükümler konularak cinsler arasındaki denge sağlanmıştır. Adeta insanın kadın ve erkek olarak farklı yaratılmış olması, düzene, görevlere ve imtihana ilişkin ilahi bir altyapıdır.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâi*, 7: 59; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûfî, *Keşşâfî 'l-kınâ' an metni 'l-İknâ*, thk. Hilâl Musaylihî Mustafâ Hilâl (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1402/1981), 5: 536; Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şirazi, *el-Mühezzeb fî fikhi 'l-İmam eş-Şafîi* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 2:185; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşrîu 'l-cinâiyyü 'l-İslâmî* (Beyrut, 1994), 2: 150; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu 'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1405/1985), 6: 357.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü 'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*. (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1398/1978), 6: 427; Şirbînî, *Muğni 'l-muhtâc*, 3: 4; Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleyman Dâmâd Şeyhîzâde, *Mecma' u'l-enhûr fî şerhi Mülteka' l-ebhûr*, (Beyrut 1998), 4: 495-496; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk- ı İslâmiyye ve Istilâhat- ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Ravza Yayınevi, 2013), 5: 221; Ali Himmet Berki, *Ferâiz İlmî ve İntikali*, (Ankara: DİB Yayınları, 1986), 29; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 34; Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, vdğ., *Camîu ahkamî 'l-mevâris*, (Kahire: Daru İbn Hazm, 1328/2007), 14; Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed Sibt el-Mardinî, *er-Rahabiyye fî ilmî 'l-ferâiz*, (Dimaşk: Darü'l-Kalem, 2013), 32.

⁴⁶ Mecelle mad. 88.

⁴⁷ Hayrettin Karaman, “Kadın Hakları Ve Kocaya İtaat-I”, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0060.htm>, erişim tarihi: 23 Nisan 2019.

Yaratılış farkını göz ardı ederek mutlak eşitliği sağlamaya çalışmak, imtihan gereği oluşturulmuş düzeni ve dengeyi bozmaya, fitratı zorlamaya hatta zulme bile sebep olabilir. Mesela;

Temel haklar konusunda; İslam hukukunda korunması gereken beş temel değer olan can, akıl, din, nesil ve malın korunmasında farklılıklara itibar edilemez. İnsan olarak doğmak yeterlidir.

Muamelede, Kur'an- Kerim'de; her iki cinsin de haklarını elde ederken ve görevlerini yerine getirirken birbirine zarar vermeden, düşmanlık etmeden dostça yardımlaşarak, dayanışma içerisinde olmaları tavsiye edilmiştir.

*“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. Ma'rufu emreder, münkerden alıkozar, namazı kılar, zekatı verir, Allah'a ve Peygamber (a.s.)'ine itaat ederler...”*⁴⁸

Mülkiyet edinmede; cinsiyetin kadın ya da erkek olması hak ehliyetini ve fiil ehliyetini daraltan bir sebep değildir.⁴⁹ Ehliyeti tam olan kadın da erkek de her türlü hukukî işlem yapabilir, mülk edinebilir, malları üzerinde tasarrufta bulunabilir.

*“Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri, kadınların da kazandıklarından nasipleri var”*⁵⁰ mealindeki ayet, her iki cinsin sadece manevi kazanımlarını değil, maddi kazanımlarını da vurgulamaktadır. Hukukî işlemleri yapma hususunda kadın erkeklerle aynı konumdadır; erkekler bir hukukî işlemi hangi şartlarda yapabiliyorsa kadınlar da aynı şartlarda yapabilirler.⁵¹

Görüldüğü üzere İslam hukukunda hak ve sorumluluklarda bazen eşitlik, bazen eşitlik yerine denge, adalet, hakkaniyet, ehliyet, kabiliyet gibi değer ve ölçütler devreye girmiştir.⁵² Dolayısıyla cinsiyete dayalı olumsuz anlamda herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama söz konusu değildir. Kadının güçsüz veya zayıf olduğu konuda erkeğe, erkeğin güçsüz ve zayıf olduğu konuda kadına aktif görev verilmiş ve her iki cinsi de koruyan hükümler konularak cinsler arasındaki denge sağlanmıştır. Adeta insanın kadın ve erkek olarak farklı yaratılmış olması, düzene, görevlere ve imtihana ilişkin ilahi bir altyapıdır. Yaratılış farkını göz ardı ederek mutlak eşitliği sağlamaya çalışmak, imtihan gereği oluşturulmuş düzeni ve dengeyi bozmaya, fitratı zorlamaya hatta zulme bile sebep olabilir.

⁴⁸ Tevbe 9/71.

⁴⁹ Büyük Ali Haydar Efendi, *Usul-i Fıkıh Dersleri*, nşr. M. Çelik, K. Meral (İstanbul: Fatih Matbaası, ts.), 482; Zekiyuddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: TDV, 1996), 299.

⁵⁰ Nisa 4/32

⁵¹ Aydın, “Kadın”, 24: 88.

⁵² Hayrettin Karaman, “Kadın Hakları Ve Kocaya İtaat-I”, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0060.htm>, erişim tarihi: 23 Nisan 2019.

SONUÇ

Kadın erkek insan ve kul olarak aynı haklara sahiptir, aralarında hiçbir fark gözetilmemiştir. Kur'an'ın ifadesiyle kadın erkek “İnsanlar tek bir ümmettir” (Yunus, 10/19) Fakat yapılarındaki farklılıklar sebebiyle İslam hukukunda kadın ve erkek hakkında bazı hükümlerde (nikâh, talak, velâyet, hidane, isim verme, tesettür, şahitlik, nafaka, cihat, ceza ve miras) cinsiyete göre farklılıklar vardır ki; bunun var olması gayet tabii olup, bu da ne kadına ne de erkeğe haksızlık anlamına gelmemektedir. Tam tersine, bu hükümler hakkaniyetin gereği olup her iki cinsi de korumakta ve onların yaşamlarını da kolaylaştırmaktadır. Her konuda eşitlik her iki cinse de kaldıramayacakları ve yapamayacakları sorumluluklar yüklemek anlamına gelmektedir. Yani farklılıkların haklı gerekçeleri vardır. Hükümlerde farklılıkların gözetilerek her iki cinsinde yapısına elverişli görevler verilmesi hukukî dengenin sağlandığını göstermektedir.

Kadın ve erkek yaratılıştan gelen ve birbirini tamamlayan, birbirine muhtaç, farklı kabiliyet ve özelliklere sahiptir. Kadının erkeğe göre üstün tarafları olduğu gibi erkeğin de kadına göre üstün tarafları bulunmaktadır. Bu üstün taraf ile roller ve vazifeler daha rahat ve kolay yerine getirilmektedir. “Birbirlerinize iş gördürmeniz için, bazınızı bazınıza üstün kıldık” (Zuhruf, 43/32) ayeti de buna işaret etmektedir. Üstün, avantajlı olunan yerde sorumluluk; zayıf, dezavantajlı olunan yerde ise muafiyet ve hak verilerek denge sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulbâki, Muhammed Fuad (ö. 1388/1968). *el-Mucemu'l-müfehres li elfâzı'l-Kur'an'i'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el- er-Ruaynî (954/1547). *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1398/1978.
- Aktan, Hamza. *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.
- Dâmâd Şeyhîzâde, Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleyman (ö.1078/1667). *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: 1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk- ı İslâmiyye ve Istılâhat- ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2013.
- Berki, Ali Himmet. *Ferâiz İlmi ve İntikali*. Ankara: DİB Yayınları, 1986.
- Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, vdğ. *Camiu ahkami'l-mevâris*. Kahire: Daru İbn Hazm, 1328/2007.
- el-Mardinî, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed Sibt. *er-Rahabiyye fi ilmi'l-Ferâiz*. Dimaşk: Darü'l-Kalem, 2013.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (ö.241/855). *el-Müsned*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

- Akdemir, Salih. “Tarih Boyunca Ve Kur’ân-ı Kerim’de Kadın”. *İslâmî Araştırmalar* 5/4 (Ekim, 1991): 260-270.
- Akpınar, Ali “Kur’an’a Muhatap Olma Konusunda Kadın”. Erişim tarihi: 19 Nisan 2019. http://aliakpinar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=206:kurana-muhatap-olma-konusunda-kadn11&catid=51&Itemid=96.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*. İstanbul: İFAV MÜİF Yayınları, 1993.
- Aydın, M. Akif. “Kadın”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24. Cilt. Ankara: TDV, 2001. 86-94.
- Bayındır, Abdulaziz. *İslâm Muhakeme Hukuku*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim (ö. 256/869). *el-Câmiu’s-sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (ö. 1051/1641). *Keşşâfü’l-kinâ’ an metni’l-İknâ*. Thk. Hilâl Musaylihî Mustafa Hilâl. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-fikr, 1402/1981.
- Büyük Ali Haydar Efendi (1322/1903). *Usul-i Fıkıh Dersleri*. nşr. M. Çelik, K. Meral. İstanbul: Fatih Matbaası, ts.
- Çolak, Abdullah. *İslam Aile Hukuku*. Çorum: Öncü Yayınevi, 2017.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî es-Semarkandî. *es-Sünenü’l-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: İFAV, 1996.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslam Hukuku*. Konya: Mistaş Matbaası, 1977.
- Döndüren, Hamdi. *İlmihal, Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1993.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889). *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Heysemî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (ö. 807/1405). *Mecma’u’z-zevâ’id ve menba’u’l-fevâ’id*. Beyrut: 1408.
- Hökelekli, Hayati. “Çocuk”. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993 “Çocuk” md., *DİA*, VIII, 355-356;
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed (ö. 620/1223). *el-Mugnî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-fikr, 1405/1984.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö. 273/886). *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1562). *el-Eşbâh ve’n-nazâir*, thk. Muhammed Mutî’u el-Hâfiz. Beyrut: Dâru’l-fikr, 1426/2005.

- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (595/1198). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1402/1982.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457). *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1424/2003.
- Karaman, Hayrettin. “Kadın Hakları ve Kocaya İtaat-I”. Erişim tarihi: 23 Nisan 2019. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0060.htm>.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1996.
- Kâsânî, Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'udi'l-Hanefî (ö. 587/1191). *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1418/1997.
- Kelebek, Mustafa. *İslâm Aile Hukukunda Velâyet*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1996.
- Komisyon. *İman ve İbadetler İlmihali I*. y.y.: İsam, 1998.
- Kur'an Meali. “Nur Suresi 31. ayeti Türkçe Kur'an Mealleri”. Erişim: 22 Eylül 2015. http://www.kuranmeali.org/24/nur_suresi/31.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûreddîn Alî el-Haddâdî (ö. 1031/1622). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-şagîr*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1415/1994.
- Müslîm, Ebü'l-Hüseyn Müslîm b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875). *el-Câmiu's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr (ö. 303/915). *Sünenü Nesâî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özay, Hilal. “Kadına Karşı Şiddetin Engellemede İslam Hukukunun Rolü”. *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*. Ankara: İlahiyat, 2018.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820). *el-Üm*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1393/1993.
- Şentürk, Recep. *İnsan Hakları ve İslâm, Sosyolojik ve Fikhi Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Şirazi, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf (ö. 476/1083). *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmam eş-Şafii*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570). *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ani'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892). *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1989.

- Zekiyuddin Şaban. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Trc. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: TDV, 1996.
- Zeydân, Abdülkerîm Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî. *el-Mufaşşal fî aḥkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle,1413/1993.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî (ö. 743/1343). *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-kütübü'l-İslâmî, 1313/1895.
- Zuhaylî, Vehbe (ö.2015). *el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletuhu*. 9 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1405/1985.